

השקיפה ממעון קדשך - מן השמים!?

בסוף נוסח וידוי המעשרות ישנה פנייה לקב"ה ובקשה: "השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך את עמך את ישראל". פשט הפסוק המציין כי מקום מושבו של הקב"ה הוא בשמים ("מעון קדשך") אינו חריג. פסוק זה מתיישב עם פסוקים אחרים בתנ"ך המניחים כי מקום מושבו של הקב"ה הוא בשמים. הקב"ה אומר "ארדה נא ואראה" משמע הוא יורד מלמעלה אל הארץ למטה על מנת לבקר בה. הפסוק "השמים כסאי והארץ הדום רגלי" מרחיבים את מרחב הנוכחות של הקב"ה ועדיין מניחים את מקום מושבו בשמי מרום.

התיאורים הללו המעניקים לקב"ה מקום ממשי – אינם זרים לשפה המקראית. הגמרא במסכת חגיגה הולכת בעקבות העיקרון, מרחיבה את היריעה ומתארת את קיומם של שבעה רקיעים. בכל רקיע שוכנת זרוע ביצועית אחרת של הקב"ה. באחד מהם מצויים אוצרות השפע הפיזי, באחד מהם צדק משפט וצדקה, באחר מצויים שלוחיו המלאכים ולמעלה מכולם מצוי כסא הכבוד (חגיגה, יב, ב-יג, א). האגדה הדגישה שהקב"ה הוא המקור לכוחות המגוונים שפועלים בכריאה: גבורה וחסד ומשפט ודעת. בחלקם הם כוחות סותרים לעיתים אך כולם נחשבים באגדה לכוחות המסדירים את המציאות. האגדה הזו מדברת במושגים של "מידות" שלימים יתורגמו ל"ספירות". הטענה המרכזית של האגדה היא, שהנהגת העולם מותווית על ידי כוחותיו המתפרטים של הקב"ה והיא יודעת לנקוב בכתובת המדויקת ממנה הם נשאבים, על ידי תיאור פריסת הכוחות של הקב"ה על פני הרקיעים השונים מצטייר מידרג הצרכים האנושיים והשתקפותם בצורך בהפעלת כוחות עליונים ועילאיים יותר או פחות.

בניגוד למקרא ולחז"ל שלא בחלו בשימוש בתיאורים מדויקים שאובים מן השפה האנושית גם כשדיברו על מעשה בראשית, הרמב"ם שלל את ההגשמה מיסודה. תפיסתו שללה ייחוס תכונות גופניות או ציוני מקום לשכינה. הללו נעקרו על ידו ונחשבו לכפירה. ניתן לשער כי בכלל התנגדות זו מצוי גם זיהוי הקב"ה כמי שיושב על כסא מלכות ועם ההצהרה שהקב"ה משקיף מן השמים! (להשקפת הרמב"ם, ראו: מורה נבוכים, א, מו).

נראה שלתפיסתו של הרמב"ם ישנם שורשים קדומים ביותר עוד בימי בית שני. מסופר במשנה שיוחנן כהן גדול תיקן מספר תקנות "יוחנן כהן גדול העביר הודיות המעשר אף הוא בטל את המעוררים ואת הנוקפים ועד ימיו היה פטיש מכה בירושלים ובימיו אין אדם צריך לשאול על הדמאי" (משנה מעשר שני ה, טו). אחת התקנות היא ביטולו של וידוי מעשרות זה שבו פתחנו שמסתיים בבקשה: "השקיפה ממעון..". קולמוסים רבים נשתברו על מנת להסביר את סיבת ביטולו של הוידוי. לשיטה אחת הוידוי בוטל בגלל שפרטי הפרשת מעשרות לא יכולים היו להתקיים בדקדוקיהם כיוון שלא היו לוויים בארץ לתת להם את המעשרות. על כן, לא ניתן היה לומר "עשיתי ככל מצוותך אשר ציויתני" כחלק מנוסח הוידוי. לדעה אחרת, כוונת התקנה היתה לחפות על אלו שאינם יכולים להתודות משום שהם באופן אישי לא קיימו את מצוות ההפרשה על פרטיה ודקדוקיה. אבל ניתן לבאר את התקנה הזו גם כבעלת טעם דומה לטעמה של תקנה אחרת שלו: "אף הוא בטל את המעוררים ואת הנוקפים".

על פי ברטנורא, ה"מעוררים" וה"נוקפים" הם הלוויים שנהגו להתפלל תפילה שנראתה בעייתית בעיניו של יוחנן כהן גדול, בשל הגשמת הא-ל והאנשתו: "בטל את המעוררים - שהיו הלויים אומרים בכל יום על הדוכן 'עורה למה תישן ה' אמר להם: וכי יש שינה לפני המקום, עמד ובטלן'".

לפי פירוש זה יוחנן כהן הגדול מתנגד לייחוס פעולות אנושיות לקב"ה, וודאי פעולות המצביעות על חולשה וצורך. יתכן שגם ביטול הודיות המעשר, שיש בו פנייה בגובה העיניים לקב"ה, נראתה ליוחנן כפסולה בדורו, דור של התמודדות עם כת הצדוקים.

אמנם, לולא ההקשר התרבותי וההיסטורי לא ברור מדוע לא ניתן לדמות את הקב"ה בדימויים כעין אלו. אם הקב"ה נדמה לנו כאיש צעיר וחסון אם לקב"ה תלתלים שחורות הרי שזו תודעה דתית המביטה על כוחו ושלטונו, תסיסתו ופעילותו. בלשון האגדה הדימוי של איש צעיר וגיבור הוא לכל היותר ביטוי לכך שאנו מזהים במציאות ביטויים המתקשרים אצלנו לדמות כזו. באותה מידה, אם אנו אומרים שהקב"ה שוכן בשמי מרום או משקיף מן השמים אנו מבטאים בכך את התודעה הדתית שלנו שישנו כח עליון, שאינו בר השגה, שמשקיף עלינו מלמעלה, צופה בכל מעשינו. השמים כמקור אור מוסיפים נופך לדימוי הזה. הקב"ה הוא אורו של העולם, והוא הוא שמתכסה בעבים מפעם לפעם ומאפיל בחשכתו על העולם. לפי הסבר זה ההבדל בין הניסוחים המגשימים כאלו המצויים ב"אנעים זמירות": "זקנה ביום דין ובחרות ביום קרב" לבין שלושה עשר העיקרים מדברי הרמב"ם המייחדים את הקב"ה הם סגנוניים. מדובר בפערי שפה. השפה נשתכחה והפכה למגושמת ולא ניתן היה לעשות בה שימוש.

לדימויים שבמקרא ובחז"ל יש גם יתרון על פני השימוש במושגים המופשטים. המושגים המופשטים עושים שימוש בכח השכלי על מנת לבאר את מעשיו של הקב"ה והם מדויקים וקונקרטיים. דווקא הדימויים הפונים אל הדמיון מאפשרים התרחבות של האלוקות מעבר למושגי צדק ומשפט וחסד. התמונות המצוירות מסעירות את הדמיון ומרטיטות את נימי הנפש, מחזקות את תחושת השייכות. השקיפה ה' מן השמים וברך את עמך את ישראל.